

РОЗВИТОК КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКАХ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ ТА СУМІЖНИХ РИНКАХ

DEVELOPMENT OF A COMPETITION IN THE MARKETS OF TELECOMMUNICATION AND THE ADJACENT MARKETS

Анотація. Проаналізовано стан конкурентного середовища на ринках електрозв'язку та суміжних ринках. Визначено шляхи розвитку конкуренції на цих ринках, насамперед, за рахунок удосконалення нормативно-правової бази.

Summary. The condition of the competitive environment in the markets of telecommunication and the adjacent markets is analyzed. The certain ways of development of competition in these markets arise due to improvement of standard and legal base.

Сучасну теорію управління варто розглядати як пошук нових комунікативних засобів та нетрадиційних методів впливу на економічну поведінку господарських систем. Тенденція зростання інформаційних послуг викликає потребу розглянути процеси, що відбуваються протягом роздержавлення галузі електрозв'язку та подальшого створення цілої низки самостійних операторів, які є основою формування ринку телекомунікацій. Процеси демонополізації є наслідком перетворення державних підприємств в акціонерні товариства, які у даний час суттєво впливають не тільки на структуру капіталу, але і змінюють ринкові параметри управління. Автоматизація, усеосяжне програмне забезпечення, глобальні інформаційні мережі кардинально змінюють умови конкурентного середовища, що охоплює усі ланки від виробництва до споживання. Саме цьому актуальному напрямку досліджень присвячені роботи [1-7]

Аналіз існуючих тенденцій свідчить про те, що за останні роки розвиток нових послуг зв'язку призвів до поступового зменшення частки монополізованих ринків послуг зв'язку у загальному обсязі послуг, що надаються підприємствами галузі. Разом з тим, цей процес надто повільний і не має достатньо науково обґрунтованих засад щодо впровадження механізму регулювання добросовісної конкуренції між операторами зв'язку різних за масштабами та формами власності. Метою даної статті є визначення передумов використання ефективних важелів і стимулів розвитку конкуренції на ринках послуг електрозв'язку та варіантів створення регуляторних органів, які сприятимуть реалізації інтересів усіх учасників ринкової інфраструктури у сфері телекомунікацій.

Галузь зв'язку, як показують дослідження [1-2], не дивлячись на те, що в окремих її секторах останнім часом розвивається конкуренція, загалом залишається однією з найбільш монополізованих. Це зумовлено, насамперед, наявністю факту природної монополії у галузі, а також недосконалою нормативно - правовою базою, яка досить жорстко регулює вартісні характеристики і створює значні бар'єри для вступу на ринок нових суб'єктів господарювання. Накопичений досвід підтверджує необхідність і економічну доцільність демонополізації телекомунікаційного ринку, як для національних операторів, так і для держави в цілому. Цей процес складається з двох головних етапів: лібералізації телекомунікаційного ринку та приватизації оператора-монополіста. Лібералізація телекомунікаційного ринку триває і в Україні, завдяки чому вдалося залучити іноземні інвестиції, приватний і банківський капітал, що сприяло здійсненню суттєвих стратегічних змін. Проте варто мати на увазі, що коли реформа проводиться з метою посилення тиску на нижчі рівні, механізм лібералізації економічних відносин між діловими партнерами втрачає логічний сенс гнучкості.

На сьогодні ситуація на ринках зв'язку визначається наявністю такого потужного оператора, як ВАТ "Укртелеком", який є суб'єктом природної монополії на ринку місцевого телефонного зв'язку в межах своїх мереж, які охоплюють практично всю територію України, за винятком окремих невеликих регіонів, на яких починають розвивати свої мережі інші оператори. Результати діяльності від користування некомутованими каналами зв'язку повністю знаходять своє відображення на балансі ВАТ, що свідчить про монопольне право компанії на надання послуг на ринок. Крім того, монополізованими є також ринки міжміського та міжнародного телефонного зв'язку, на яких займають монопольне становище ВАТ "Укртелеком" та ЗАТ "Утел".

Найтипівішими прикладами недодержання умов добросовісної конкуренції на ринках розглядової сфери, як показує аналіз, є: зловживання монопольним становищем шляхом нав'язування

в договорах на надання послуг вимог, що ставлять контрагентів у нерівне становище та спонукають споживачів до одержання непотрібних їм послуг. Аналогічним чином в практиці мають місце неправомірні відмови від реалізації таких послуг зв'язку, як відключення від мереж проводового мовлення, телефонного зв'язку та кабельного телебачення тощо. Надглядається завищення розмірів плати за окремі види послуг, тарифи на які встановлюються підприємствами електрозв'язку самостійно. Перелічені обставини негативно впливають на формування та подальший розвиток різних форм підприємництва з ряду причин.

Однією з головних причин слабкості механізму захисту економічної конкуренції на ринках послуг електрозв'язку є недосконале державне регулювання економічних взаємовідносин в частині, насамперед, тарифоутворення. Сам механізм регулювання носить відомчий характер. Непрозорість інформації, дискримінаційність стосунків по відношенню до приватних операторів та інші фактори суттєво обмежують процеси входження на ринок нових учасників і, таким чином, не сприяють розвитку конкуренції.

Функції державного регулювання у галузі зв'язку продовжує виконувати Державний комітет зв'язку та інформатизації України (ДКЗІУ), до сфери управління якого входять відповідні суб'єкти господарювання. Виконання цим органом одночасно функцій управління і регулювання призводить до відомчого підходу при встановленні цін (тарифів) на послуги суб'єктів природних монополій, що здійснюють діяльність на суміжних ринках. Найбільш кардинальним вирішенням проблем удосконалення регулювання галузі та розвитку конкуренції є створення незалежного від відомчого впливу регулюючого органу - Національної комісії регулювання зв'язку. Особливо актуальною ця проблема постає сьогодні, коли розпочинається приватизація підприємств галузі зв'язку.

Антимонопольним Комітетом України, якому доручено контроль дотримання існуючого законодавства про захист економічної конкуренції, надано пропозиції щодо розмежування функцій управління і регулювання в галузі, визначення функцій, завдань та повноважень регулюючого органу. За останні роки цим органом виявлено 12 випадків порушення умов конкуренції ВАТ "Укртелеком", за що накладені штрафи загальною сумою 208 тис. гривень. Незважаючи на це, негативні явища проявляються на тому ж рівні, що і раніше, а окремі з них посилюються, викликаючи незадоволення з боку споживачів та приватних операторів. Це пояснюється відсутністю належної методичної бази та чітких узгоджених "правил гри" на ринках зв'язку.

Зокрема викликає потребу всебічне обговорення правил приєднання мереж електрозв'язку операторів різних форм власності до мереж електрозв'язку загального користування, які спрямовані на забезпечення прозорості нормативного регулювання та недопущення дискримінації операторів зв'язку. Важливо визначити заходи запобігання втручання ДКЗІУ в господарську діяльність операторів зв'язку; чітко встановлення взаємовідносин між операторами зв'язку різних форм власності при реконструкції та переобладнанні станційних і лінійних споруд діючих АТС.

Суттєвого значення набуває опрацювання типового договору на надання послуг електрозв'язку. Певну роль має розробка положень про управління діяльністю операторів міжміського та міжнародного телефонного зв'язку, про управління номерним ресурсом мереж електрозв'язку загального користування та управління діяльністю операторів місцевого телефонного зв'язку. Ці заходи, безумовно, спрямовані на захист прав споживачів, але багато чого залежить від прискорення процесів лібералізації відносин на ринку телекомунікацій.

Впровадження нової системи регулювання потребує подальшого удосконалення нормативної бази у галузі зв'язку, що є одним із напрямків запобігання порушень антимонопольного законодавства. Для цього необхідне узгодження рішень з питань регулювання діяльності в галузі зв'язку, ініціювання внесення змін до чинних нормативних актів та їх проектів, внесення рекомендацій з боку операторів галузі.

Тарифи на основні послуги зв'язку, як головний важель регулювання, знаходяться у компетенції державних органів і встановлюються ДКЗІУ за погодженням з Мінікономіки. Неодноразові пропозиції змінити підходи до ціноутворення в галузі зв'язку і перейти до нормативних методів ціноутворення, які б стимулювали зниження витрат виробництва, формування дієвих засобів контролю, обґрунтоване віднесення витрат на собівартість послуг залишаються в стадії обговорення. Більшість фахівців додержуються точки зору, що кардинально змінити підходи до ціноутворення у галузі можна лише завдяки існуванню незалежного від відомчого впливу органу регулювання.

Однією з найбільш важливих проблем регулювання є створення недискримінаційних умов приєднання нових операторів до мереж зв'язку загального користування, а також умов розрахунку за трафік, які мають вагомe значення для створення конкурентного середовища в галузі. Приєднання

мереж нових операторів до телефонних мереж ВАТ “Укртелеком” має велике значення, оскільки вирішення цього питання є одним із найважливіших шляхів розвитку конкуренції в галузі. На сьогодні розроблені і діють загальні правила приєднання мереж електрозв’язку операторів різних форм власності до мереж електрозв’язку загального користування.

Положення про управління номерним ресурсом мереж електрозв’язку загального користування визначають основні принципи взаємодії операторів при сумісному функціонуванні мереж зв’язку, а також упорядковують взаємовідносини ДКЗІУ з операторами. Між тим, існуючі розробки доки ще не усувають недоліки механізму регулювання, що дозволяє ВАТ “Укртелеком” затягувати на довгий час процес приєднання інших операторів до своїх мереж, і таким чином, блокувати розвиток конкуренції.

Проведене дослідження проблеми урегулювання плати за з’єднувальні лінії, установлену в тарифах на основні послуги зв’язку, показало, що для забезпечення приєднання своїх мереж до мережі місцевого телефонного зв’язку загального користування оператори зв’язку змушені для організації з’єднання своїх абонентів з абонентами інших операторів зв’язку будувати з’єднувальні лінії, обслуговувати їх та забезпечувати функціонування цієї частини технологічного процесу, а також вносити плату за з’єднувальні лінії, як вхідні, так і вихідні.

Після приєднання до мереж загального користування мереж цих операторів ВАТ “Укртелеком” також користується цими з’єднувальними лініями, що дає йому можливість збільшувати обсяги наданих послуг і відповідно збільшувати прибутки. Однак плата за користування з’єднувальними лініями згаданих операторів для ВАТ “Укртелеком” діючими тарифами не передбачена. Такий підхід ДКЗІУ до установлення плати за з’єднувальні лінії створює нерівні умови діяльності операторів зв’язку і негативно впливає на розвиток конкуренції на ринках послуг зв’язку.

З метою попередження порушень законодавства про захист економічної конкуренції доцільно внести зміни в тарифи на основні послуги зв’язку відносно плати за з’єднувальну лінію, якими повинна бути передбачена плата з боку ВАТ “Укртелеком” за користування з’єднувальними лініями інших операторів. Бажано провести експеримент обліку розмов у різних регіонах України з метою установлення плати за з’єднувальні лінії в залежності від трафіку за різницею вхідних та вихідних розмов, передбачивши недискримінаційний принцип взаєморозрахунків між операторами зв’язку.

Обстеження скарг з боку споживачів показало, що значна їх кількість стосується похвилинного обліку вартості телефонних розмов. Проблема полягає у тому, що граничними тарифами на основні послуги зв’язку, передбачено заокруглення кожної телефонної розмови до повної хвилини не на користь абонента. Тобто за розмову, яка перевищує одну хвилину, наприклад, 62 секунди, стягується зі споживача плата, як за дві хвилини, що значно завищує вартість цієї послуги. Таке однобічне заокруглення в бік збільшення є необґрунтованим.

Певний інтерес викликає проведене дослідження стану застосування на мережах зв’язку України апаратури похвилинного обліку розмов. Воно показало, що в регіонах України застосовуються системи обліку розмов багатьох розробників (17 підприємств) з різними технічними параметрами і характеристиками. Причому функціональні можливості цих систем дозволяють визначити сумарну тривалість місцевих телефонних розмов як з округленням тривалості кожної розмови до повної хвилини, так і без округлення з наданням результату вимірювання у годинах, хвилинах та секундах. Вибір того чи іншого способу вимірювання здійснюється самими підприємствами зв’язку, і тому заокруглення місцевих телефонних розмов у різних регіонах України здійснюється по-різному.

Наведене свідчить про відсутність в галузі зв’язку єдиних уніфікованих вимог до систем обліку розмов та наукового обґрунтування і регламентації норми точності вимірювання тривалості часу телефонних розмов. Відсутність належного регулювання по відношенню до обліку місцевих телефонних розмов додатковим тягарем лягає на плечі споживачів послуг зв’язку. Особливо відчутною ця проблема стала для споживачів після останнього підвищення тарифів на послуги місцевого телефонного зв’язку. Тому пропонується розробити заходи щодо поступового переходу в галузі на посекундний облік вартості телефонних розмов.

Визначено, що розвиток засобів та споруд зв’язку загального користування, що входять до Єдиної національної системи зв’язку, здійснюється за рахунок коштів підприємств зв’язку, загального фонду розвитку об’єднань, бюджетних асигнувань, залучених коштів юридичних та фізичних осіб на договірних засадах. У місцях з недостатнім рівнем насиченості технічними засобами місцевих мереж електрозв’язку заяви на установлення телефонів задовольняються у певній послідовності. Однак, якщо для будівництва телефонних мереж залучаються фінансові кошти юридичних та фізичних осіб, телефони їм установлюються поза чергою. Розвиток цих нормативних

актів викликає потребу визначення шляхів залучення коштів юридичних та фізичних осіб для розвитку мереж зв'язку, що дозволяє установлювати телефони позачергово за тарифами, які значно перевищують граничні тарифи на цю послугу.

Зокрема, необхідно передбачити в механізмі регулювання можливості установлення телефонів за договірними тарифами шляхом придбання опціонів та облігацій. Однак при цьому поки не визначені будь-які обмеження стосовно застосування таких варіантів, які б забезпечили реальну можливість малозабезпечених верств населення установлювати телефони за граничними тарифами. Без вивчення таких варіантів стимулюється інвестування розвитку мереж здебільшого шляхом залучення коштів фізичних осіб, а не за рахунок своїх доходів та кредитів.

Досить часто виникають ситуації, коли установлення телефонів на давно збудованих та уведених в дію АТС (у разі вивільнення номерів) для пільгових категорій здійснюється не за порядком черги і не за регульованим тарифом, а через вказані механізми залучення коштів. Це створює умови для порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді зловживання монополією становищем на ринку послуг місцевого телефонного зв'язку шляхом установлення таких умов придбання товару, які неможливо було б установити за умов існування значної конкуренції на ринку. Щодо внесення змін в нормативні документи, які регулюють порядок залучення коштів для розвитку мереж зв'язку, необхідно передбачити в них обов'язкову квоту для установлення телефонів за граничними тарифами та заборону продажу вивільнених номерів на діючих АТС за наявності незадоволеного попиту, у тому числі пільговиків, на установлення за чергою телефонів згідно з граничними тарифами.

Досвід показав, що за умов недосконалого регулювання у галузі зв'язку вагомим важелем впливу на монополію утворення, у тому числі і на суб'єкти природних монополій, є контроль за їх діяльністю з точки зору дотримання законодавства про захист економічної конкуренції. Разом з тим, зниження рівня монополізації ринків зв'язку та розвиток конкуренції на них можливі лише за умови удосконалення нормативної бази, запровадження ефективного регулювання у галузі, забезпечення належного контролю з боку органу регулювання за діяльністю суб'єктів господарювання, які діють у сфері природної монополії та на суміжних ринках, створення об'єктивних умов для розвитку конкуренції на ринках зв'язку потребує, насамперед, активізації діяльності ДКЗІУ.

В цілому спільні зусилля органів влади, а також суб'єктів господарювання різних форм власності здатні вирішити коло цих проблем, якщо буде створено механізм узгодження цілей, інтересів та дій між усіма учасниками ринку телекомунікацій. Однак вирішальне значення має якнайскоріше створення у галузі незалежного регулюючого органу та налагодження його ефективної діяльності.

Сформулюємо висновки:

1. Сфера телекомунікації постачає засоби й системи послуг, що дає можливість удосконалювати міжнародний інформаційний обмін, брати більш активну участь у створенні новітніх управлінських технологій. Найважливішим стимулом до розвитку цієї сфери, природно, є запуск ринкових механізмів, що регулюють попит і пропозицію. Безсумнівно, власне підтримка вітчизняних підприємств відіграє не останню роль. Зокрема, йдеться про державні програми реалізації важелів розвитку систем зв'язку, наприклад, прямого фінансування, держзамовлення, установлення податкових і митних пільг тощо.

2. Наявні елементи ринкових відносин поки що не створюють стимулів та умов для розвитку галузі, а це суттєво збільшує ризики: адже підприємства зв'язку значною мірою залежать від державної політики. Якщо буде ухвалене рішення про установлення монополії, то паралельно потрібно буде законодавчо врегулювати питання стосовно операторів, які вже працюють на ринку. В разі пропозицій припинити їхню діяльність, це означатиме величезні втрати для цих операторів та, відповідно, викличе сильний їх опір такому рішенню. Іншим варіантом є націоналізація операторів, що потребуватиме суттєвих витрат з державного бюджету на її здійснення такою ціною, що не викликала б суперечок у цих операторів.

3. Негативні сторони збереження статус-кво державного регулювання призводять до неефективного використання ресурсів. Цей варіант, на нашу думку, не є цілісним, тому що окремі (несуттєві) його елементи спираються на ринкові стимули та важелі, але система господарювання значною мірою підлягає прямому адміністративному впливу.

4. Перехідний варіант передбачає створення ринкових регулювань, за яких держава не установлює нових бар'єрів для входження в ринок. В даному випадку функції управління корпоративними правами підприємств адміністративно розмежовуються. При цьому держава здійснює технічне регулювання галузі, ресурси розподіляються на засадах конкуренції. Як свідчить

досвід країн, що обрали такий варіант, технічна доступність послуг зв'язку швидко зростає - підвищується рівень телефонізації та частка громадян, які мають доступ до Інтернету.

5. Економічні важелі є ефективними лише тоді, коли вони спираються на детальні розрахунки та створюють належні стимули для усіх сторін.

Література

1. Пилипенко М. Граничні тарифи // Конкуренція. – 2002. – №1. – С. 45-46.
2. Іванов Ю. За власним бажанням // Конкуренція. – 2002. – №3. – С. 42-44.
3. Національна політика регулювання телекомунікацій. Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) E-mail: hlib@icps.kiev.ua
4. Закон України про телекомунікації. МЦПД.
5. Сегеда С., Мельник М. Щодо юридичного оформлення механізмів забезпечення загальнодоступності послуг телекомунікацій. МЦПД.
6. Сегеда С., Мельник М., Шуміло О. Щодо незалежного регуляторного органу. МЦПД.
7. Аналітичне забезпечення приватизації ВАТ «Укртелеком». МЦПД.